

Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből

**Szemelvények
a XXI. századi migráció
témaköréből**

MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság,
Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely
kiadványa

Felelős kiadó:

DR. OROSZ ZOLTÁN altábornagy

Szerkesztő:

DR. HABIL BESENYŐ JÁNOS ezredes

MILETICS PÉTER tanácsos

Szakmai lektor:

DR. KISS ÁLMOS PÉTER

Postacím: 1055 Budapest, Balaton u 7–11.

ISBN 978-615-5585-04-3

Nyomdai előkészítés:

MH Geoinformációs Szolgálat

Felelős vezető: **SZALAY LÁSZLÓ** alezredes

Nyomás:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató

Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: **BENKÓCZY ZOLTÁN** ügyvezető

Minden jog fenntartva!

FERWAGNER PÉTER

A migráció és a rasszizmus történelmi összefüggései Franciaországban

ABSZTRAKT

A 2015. januári és a 2015. novemberi párizsi merényletek szó szerint sokkolták a francia társadalmat. A megdöbbentő események óta folyamatos és heves viták zajlanak a valójában már évtizedek óta jelenlévő migrációs problémáról, a bevándorló közösségek integrálásának módszereiről, de legfőképpen a felmerülő biztonsági kockázatokról. Franciaország azon európai államok közé tartozik, amelyek területén napjainkban már több tucat nép fiai és leányai élnek együtt, a francia társadalomba való integrálódásuk folyamata pedig különböző sebességgel halad. Tudjuk jól, hogy a bizonytalan gazdasági helyzet nehezíti, akadályozza ezt a folyamatot, ráadásul a többségi társadalom részéről ilyen körülmények között gyakrabban hangzanak el megbélyegző nyilatkozatok azok ellen, akik már amúgy is nehéz anyagi helyzetben vannak. A megbélyegzés, s a vele kéz a kézben járó kiközösítés kedvez a megbélyegzett közösség befelé fordulásának, ami a további elkülönülés előtt könnyíti meg az utat.

KULCSSZAVAK

Franciaország, együttélés, integráció, kiközösítés, merénylet, megbélyegzés, migráció, társadalom, többségi társadalom

ABSTRACT

Terrorist attacks of January and November 2015 have literally shocked French society. Since the astonishing events there are current and intense debates about the decades old migration problem, the methods of integration of immigrant communities, and mostly the occurring security issues. France is one of the European states, where dozens of national minorities living country-wide, their integration process into the French society is in a very different level. It is well known, that the insecure economic situation counterworks this process, moreover there will be more likely stigmatizing statements on behalf of the majority against those who are still in a difficult situation. Stigmatiza-

tion and excommunication helps communities to be introverted, that leads to further separation.

KEYWORDS

coexistence (symbiosis), France, integration, extortion, assassination, stigma, migration, society, majority society

A bevándorló közösségek megőrzésének régi hagyományai vannak Franciaországban. Talán Arthur Gobineau 1853-ban napvilágot látott *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Tanulmány az emberi fajok egyenlőtlenségéről) című munkájáig érdemes visszanyúlni, mely megvetette a magát „tudományosnak” tartó rasszizmus alapjait.¹ A XIX. században ugyanis a faji különbségekkel, s különösen a feketékkel szembeni előítéletek széles körben elterjedtek voltak, egyes szerzők pedig meg is próbáltak tudományos „értéket” kölcsönözni a fajoknak. Gobineau is közéjük tartozott. Hatalmas művében különböző jellegzetességeket írt le (bőrszín, hajszín, hajforma, koponyaforma stb.), amit összefüggésbe hozott a fizikai, intellektuális és erkölcsi tulajdonságokkal. Elmélete megvetette a fajok vagy emberi csoportok szigorú rangsorba sorolásának alapjait.

Később további elméleti művekkel gazdagodott az irányzat a francia nacionalizmus prókátora, Maurice Barrès és a francia szélsőjobboldaliság atyja, Charles Maurras munkássága nyomán, akik nem csupán antiszemiták és királypártiak voltak, de Maurras még Pétain marsall Vichy-Franciaországával is szimpatizált.² Barrès a francia nacionalista mozgalom szellemi vezéréként a földet és a holtakat dicsőítette, az első világháború alatt pedig a „szent nemzeti egység” (*union sacrée*) hírnöke volt. Maurras pedig elítélt mindent, ami felborítja a hagyományos rendet, s gyűlölt mindenkit, akit az „örök Franciaország” szétzüllesztése ügynökének tartott (köztársaságiak, szocialisták stb.). Közéjük tartoztak természetesen az idegen bevándorlók, a „jöttmentek” is, akikről meg kell védeni az államot, mivel ők – a zsidókkal, protestánsokkal és szabadkőművesekkel együtt – a saját, nem pedig a nemzet érdekeit tartják elsődlegesnek. Maurras egyébként ellenezte a gyarmatosítást, mert az elfordítja az erőket a legfőbb fenyegetés, Németország felől, de helytelenítette a közársasági Franciaország asszimilációs gyarmatpolitikáját is, mely valamiféle

1 Joseph Arthur de Gobineau: *Essai sur l'inégalité des races humaines*. 1–6. köt. Firmin-Didot et Cie, Paris, 1853–1855.

2 Olivier Dard – Michel Grunewald – Michel Leymarie – Jean-Michel Wittmann (szerk.): *Maurice Barrès, la Lorraine, la France et l'étranger*. Peter Lang, Bern, 2011.; Ludassy Mária: *Fehér jakobinizmus. Charles Maurras és az Action française*. Kávé, Budapest, 1999.

absztrakt egyetemesség nevében rá akarta kényszeríteni a francia kultúrát olyan népekre, amelyeknek megvolt a saját maguk kultúrája. Gondolatai olyan nagy jelentőségű nacionalistákra is hatottak, mint például az algériai Ferhat Abbász, aki az 1920-as évek elején a társadalom egységét előtérbe helyező ún. „integrált nacionalizmus” (*nationalisme intégral*) nevében az *Action française* mintájára megalapította az *Action algérienne*-t.³

1945 után a második világháború alatti széleskörű francia kollaboráció keserű tapasztalata a rasszizmus képviselőit egy időre teljesen marginalizálta. De ahogy kirobbantak a gyarmati háborúk előbb 1946-ban Indokínában, majd pedig 1954-ben Algériában, a rasszizmus nemcsak visszatért, hanem egyenesen a rivaldafénybe került. Mindenki ismeri Jean-Marie Le Pen nevét, aki 1956-ban 27 évesen lett szélsőjobboldali képviselő a párizsi nemzetgyűlésben, s harcolt az indokínai és az algériai háborúban is. Utóbbi során mind a mai napig nem kellően tisztázott, milyen szerepet játszott a felkelők ellen alkalmazott kínzásokban. De megemlíthetők a Sidos fivérek, akik a világháború alatt még aktívan kollaboráltak a nácikkal, majd 1949-ben másokkal együtt megalapították az Ifjú Nemzet elnevezésű szervezetüket.⁴ Ezen aktivisták némelyike aztán csatlakozott a Titkos Hadsereg Szervezetéhez (OAS), ahhoz az 1961 februárjában alapított terrorszervezethez, mely „Francia-Algéria” megtartásáért küzdött. Az önálló csoportok laza halmazát alkotó decentralizált szervezetben ideológiailag heterogén tagok tevékenykedtek. Voltak közöttük monarchisták, tradicionalista katolikusok, ultranacionalisták, fasiszták és nyílt rasszisták is. Egy dologban viszont teljes volt az egység: nem válogattak az eszközökben és a módszerekben.⁵ Tevékenységük „gyümölcse” több ezer halott, akik az algériai háború utolsó szakaszában elkövetett bestiális merényleteikben veszítették életüket.⁶

Figyelemre méltó, hogy a *Charlie Hebdo* és általában a sajtó ellen mostanság elkövetett támadások mennyire emlékeztetnek az OAS által annak idején

3 Politikai pályafutását lásd: J. Nagy László: *Ferhat Abbász – A mindig túlhaladott demokrata?* Mediaterrán Világ, 8. 2008. 29–33.

4 Tevékenysége ma már csak internetes jelenlétre korlátozódik. [http://www.jeune-nation.com/\(letöltés 2016. március 1.\)](http://www.jeune-nation.com/(letöltés 2016. március 1.))

5 J. Nagy László: *Az algériai háború 1954–1962*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 249–250.

6 De Gaulle tábornok az emlékirataiban 12 ezer „férfiról, nőről és gyermekről”, valamint a „rendfenntartó erők több száz tagjáról” tesz említést. Charles de Gaulle: *A reménység emlékiratai. I. Az újjászületés 1958–1962*. Gradus ad Parnassum, Szeged, 2003. 95. A szakirodalom ellenben 2000–3000 áldozatról tud. Rémi Kauffer 1700–2000-re, Guy Pervillé ennél valamivel magasabbra becsüli az áldozatok számát. Rémi Kauffer: *OAS. La guerre franco-française d’Algérie*. In: Mohammed Harbi – Benjamin Stora (szerk.): *La guerre d’Algérie, 1954-1964. La fin de l’amnésie*. Robert Laffont, Paris, 2004.; Guy Pervillé: *La guerre d’Algérie: combien de victimes?* In: Harbi – Stora (szerk.): *La guerre d’Algérie...* i. m.

végrehajtott akciók jellegére. A *Charlie Hebdo* 2015. január 7-én meggyilkolt munkatársai közül Georges Wolinski és Cabu a karikaturista pályáját éppen az algériai háború végén kezdte. Ekkor erősödött meg antimilitarizmusuk, ami aztán a rajzaikban is testet öltött. Később ezek az újságírók olyan lapoknál dolgoztak, amelyek fittyet hánytak a bevett morális szabályokra, továbbá erős antikolonializmus jellemezte őket. Mint oly sokszor, a mostani támadások éppen azok ellen irányultak, akik az idegenekhez, a bevándorlókhoz szellemi értelemben a legközelebb álltak.

A rasszizmus megnyilvánulásai mindazonáltal folyamatosak az 1960-as évektől. 1961. október 17-én Párizsban a világháború alatt a Bordeaux környéki zsidók deportálásában szerepet játszó Maurice Papon rendőrprefektus által vezetett „mélyen rasszista” rendfenntartó erők feltehetően több száz algériait gyilkoltak meg egy békés tüntetésük megtorlásaképpen.⁷ Ilyen vérengzést Párizs a kommün óta nem élt át. Az akció válasz volt arra, hogy a nemzeti felszabadító háborút irányító FLN a párizsi rendőrök közül a megelőző időszakban 47-et megölt, 140-et pedig megsebesített.⁸

Az algériai háború 1962. márciusi befejeződése után a magrebiekkel, de különösen az algériaiakkal szembeni ellenérzések paradox módon tovább erősödtek. Ez a kiközösítés még a *harkikat*, a francia hadseregben harcoló algériai származású katonákat és a családtagjaikat is érintette, holott ők az algériai háború alatt Franciaországért küzdöttek. Amikor a franciák távoztak Észak-Afrikából (ez a migráció egyedül 1962-ben 800 ezer embert érintett!), nagyrészüket hátrahagyták, nem engedték Európába költözni, minek következtében a független Algériában bosszúból lemészárolták őket (több tízezen vesztették életüket).⁹ Akiket mégis áttelepítettek Franciaországba (1962 végén kb. 25 ezren voltak), azokat katonai felügyelet alatt álló táborokba zsúfolták, s megfélemltek róluk. De Gaulle elnök álláspontja egyébként az volt, hogy a „francia muszlimok”, vagyis a francia állampolgárságú algériaiak nem fogadhatók be ugyanolyan módon, mint a túlparton élő európai származású lakosság. Ők csak „menekültek” lehetnek, akik előtt „csak akkor nyithatjuk ki a kapunkat, ha a legnagyobb veszélynek vannak kitéve”.¹⁰ A harkik helyzete csak az 1970-es években változott valamelyest gyermekeik tiltakozásának hatására.

7 Jean-Luc Einaudi: *La bataille de Paris. 17 octobre 1961*. Seuil, Paris, 2001.

8 Jean-Paul Brunet: Police Violence in Paris, October 1961: Historical Sources, Methods, and Conclusions. *The Historical Journal*, 51. évf., 1. sz. (2008. március) 195–204.

9 Charles-Robert Ageron: *Le drame des harkis en 1962*. Vingtième siècle. Revue d'histoire, 42. sz. (1994. 2. sz.) 3–6.; Uő.: *Le „drame des harkis”*. Mémoire ou histoire? Vingtième siècle. Revue d'histoire, 68. sz. (2000. 4. sz.) 3–15.

10 Chantal Morelle: *Les pouvoirs public français et le rapatriement des harkis en 1961–1962*. Vingtième siècle. Revue d'histoire, 83. sz. (2004. 3. sz.) 109–119.

Ekkorra a bevándorlás társadalmi problémává változott, ami azonban nem volt ismeretlen a franciák számára. A bevándorlók hullámai a XIX. század közepe óta több alkalommal borították be Franciaországot, mely az ipari forradalomnak köszönhetően munkáskezek százezreire tartott igényt. Eleinte zömmel lengyelek, belgák, olaszok, spanyolok és portugálok érkeztek, az első világháború alatt pedig mind nagyobb számban a gyarmati lakosság. Ténylegesen ekkor, az első világháború alatt szembesült igazán a francia nép azzal, hogy mit jelent a gyarmatbirodalom. Egy szerző utóbb ezt írta:

„Arabok és berberék és tunéziaiak, négerék és mórok és szomáliak, hovák és szakalavák és betszileók, annamiták és óceániaiak és kreolok a régi gyarmatokról mind ott voltak, a birodalom pedig egycsapásra életre kelt. A halványan érzékelt absztrakciók hús-vér valósággá váltak és a háborús érzelmek által elcsigázott Franciaországot izgalomba hozta az érdeklődés. Nehéz visszaidézni ezt az érzelmi tüzet és átérezni, mennyire zihált és remegett Franciaország az újonnan magához ölelt gyarmatai látványától.”¹¹

1930 környékén egyedül a párizsi régióban hetvenezer észak-afrikai muszlim közösség élt és dolgozott, de a bolsevik forradalom után ideérkező 50 ezres orosz emigráció sem elhanyagolható.¹² A második világháború után és az újjáépítés, valamint a felívelő gazdasági növekedés idején minden korábbinál nagyobb szükség lett a munkaerőre, ezért a kormányok nem haboztak bevándorlókat toborozni, mi több, az immigráció szervezésében élen jártak (olaszok, a Franco- és a Salazar-féle diktatúra elől menekülő spanyolok és portugálok, jugoszlávok, törökök). Sokan jöttek Vietnamból az indokínai háború után,¹³ de az igazi tömeg az algériai háborút követően érkezett. 1954-ben, a konfliktus kezdetén kb. 200 ezer algériai élt Franciaországban, számuk az 1960-as években azonban gyors növekedésnek indult: 1962–1975 között 350 ezerről 700 ezerre emelkedett!¹⁴ Ezt megkönnyítette, hogy 1947 óta az algériaiak szabadon mozoghattak a Földközi-tenger két partja között. Ezt a szabadságot 1962 után is fenntartották és egyre nagyobb számban érkeztek nők és gyerekek. Folyamatosan nőtt a tunéziaiak és a marokkóiak létszáma, valamint látványosan emelkedett a volt fekete-afrikai gyarmatokról érkező diá-

11 Stephen H. Roberts: *History of French Colonial Policy*. II. P. S. King & Son, London, 1929. 605.

12 James E. Hassell: *Russian Refugees in France and the United States Between the World Wars*. Transactions of the American Philosophical Society. Volume 81, Part 7. 1991. 25.

13 Lam Thanh Liem – Jean Mais: *La diaspora vietnamienne en France un cas particulier: la région parisienne*. Bulletin EDA, 207. sz. 1995. <http://eglasie.mepasie.org/divers-horizons/1995-10-16-la-diaspora-vietnamienne-en-france-un-cas> (letöltés: 2016. február 29.)

14 <http://www.histoire-immigration.fr/histoire-de-l-immigration/le-film> (letöltés: 2016. február 29.) Összehasonlításképpen: a francia lakosság létszáma 1970 körül érte el az 50 milliót.

kok és munkások száma is. Ezen a ponton fontos, hogy teljesen egyértelműek legyünk: a bevándorlást az 1950-es, 1960-as évek Franciaországában (és Nyugat-Európában) mindenekelőtt az *olcsó, képzetlen munkaerő iránti nyugati igény* ösztönözte. Ez találkozott a vendégmunkás érdekével, akinek pedig készpénzre volt szüksége, amelyet hazaküldhetett a származási országába. Az persze más kérdés, hogy a kormányok hamar elveszítették az ellenőrzésüket e tömeges bevándorlás felett, a sokaság jelentős része munkavállalási engedély nélkül lépett az ország területére.

Annak ellenére, hogy a bevándorlók túlnyomó többsége vidéki környezetből jött, Franciaországban mindössze 6%-uk választotta hivatásának a mezőgazdaságot, kétharmaduk inkább a bányászatban és az iparban (főként a nehéziparban és az építőiparban) helyezkedett el betanított vagy segédmunkásként. 12%-uk, főleg a nők, különböző szolgáltató iparágakban (házimunkák, kereskedelem, vendéglátóipar, stb.) vállaltak munkát. Az amúgy is lakásgondokkal küszködő Franciaországban a bevándorlók méltatlan körülmények között voltak kénytelenek élni. Ekkor indultak robbanásszerű növekedésnek a marseille-i, a lyoni és különösen a párizsi bádógvárosok, melyek lakóinak kétharmada algériai és portugál volt. Csak nagy nehezen sikerült felszámolni őket az 1970-es évek közepére.

Ekkorra a bevándorlók helyzete a két évtizednyi szakadatlan gazdasági konjunktúra után bekövetkező válság és a vele együtt járó munkanélküliség hatására gyökeresen megváltozott. Már nem volt szükség annyi munkáskézre, mint korábban, így 1974-ben a kormány véget vetett a szabad bevándorlásnak. Megváltozott a bevándorlókhoz való viszonyulás is, teret nyert a xenofóbia. Sokak szemében az idegenek lettek a bűnbakok a problémákért. A társadalmi-gazdasági nehézségek idején, az 1970-es években elsősorban az észak-afrikaiak ellen elszaporodtak a rasszista támadások. Egyes városokban, például Marseille-ben, szabályos „embervadászatok” zajlottak. Nem véletlen, hogy 1972. július 1-jén a Nemzetgyűlés egyhangúlag szavazta meg az első rasszizmusellenes törvényt, ezzel egy időben pedig megalakultak az első emberjogi és a bevándorlókat védő civil szervezetek. Ekkoriban vették kezdetüket az első tiltakozások a bevándorlók részéről éhségstrájkok, kisebb tüntetések formájában.

A kormányzat politikája arra irányult, hogy rábírja a vendégmunkásokat a hazatérésre, ez a törekvés azonban kudarcot vallott. Sőt a családegyesítési program keretében 1976-tól ismét engedélyezték az otthon maradt feleség és gyerekek Franciaországba költözését. A magrebi, török, jugoszláv és más férfi bevándorlók, akik addig a külvárosi bádógvárosokban éltek, családjaikkal együtt városi bérházakba telepedtek át. A nehézségeket fokozta, hogy az 1970-es

évek közepén ismét növekedésnek indult a politikai menekültek száma (az 1976-ban még 18 500 fős létszám 2005-ben 47 ezer főre ugrott). Eleinte főleg Vietnamból, Kambodzsából, Laoszból érkeztek, később már a világ minden sarkából. Egyes városrészek képe teljesen átalakult, például Párizs XIII. kerülete valóságos kínai városnegyeddé („China town”) vált. Jogállásuk rendezése azonban egyre problematikusabbá vált, mivel a kormány fő célja továbbra is a bevándorlás korlátozása maradt. Ennek az lett a következménye, hogy a menekültek jelentős része nem kapott tartózkodási engedélyt, s papírok nélkül, illegálisan tartózkodott az országban.

Az 1980-as évtized elejére a francia társadalom megértette, hogy a bevándorlók végleg az országban fognak maradni, s nem térnek haza. Intézkedéseket vezettek be, hogy megkönnyítsék e közösségek társadalmi integrációját. Mindez azonban nem tüntette el az idegenellenességet, mely helyenként elviselhetetlenné vált. A bevándorlók által lakott lakótelepeken magasba szökött a munkanélküliség, a lakóingatlanok lepusztultak, terjedt a bűnözés. A szegregáció az iskolákban is megjelent, ami növelte a kitaszítottság-érzést.

Egy új nemzedék, az egykori algériai bevándorlók és harkik leszármazottai a köztársasági egyenlőség eszméje nevében együtt vették fel a harcot a diszkrimináció és a rasszizmus ellen az 1983-as egyenlőségért indított menet során, amely az első nagy tiltakozó megmozdulás volt e közösségek részéről. A demonstrációt az előzte meg, hogy 1983 elején egy autógyári sztrájk nyomán a szocialista kormány néhány minisztere a többségükben bevándorló sztrájkolókat azzal vádolta meg, hogy „integristák” (iszlám fundamentalisták) manipulálják őket.¹⁵ Nyáron összecsapások kezdődtek Lyon egyik külvárosában rendőrök és fiatal bevándorlók között, utóbbiak közül egy férfi súlyosan megsérült. Az erőszak elharapózott: a belügyminisztérium adatai szerint csak ebben az évben öt magrebi vált rasszista indíttatású gyilkosságok áldozatává, emberjogi szervezetek szerint viszont 21. Ekkor két pap a lyoni fiataloknak azt ajánlotta, hogy Martin Luther King és Gandhi módjára indítsanak tiltakozó menetet, amelynek során megfogalmazhatják a követeléseiket (pl. a külföldiek szavazati jogát). Az 1500 km-es, egész Franciaországot átszelő menet végén Párizsban százezren vonultak az utcára. Az eseményt azóta filmekben, dalokban is feldolgozták. Ez a nagyszabású demonstráció felkavarta az állóvizet. Új szabályokat vezettek be (például a tíz évre szóló tartózkodási engedélyt) és különböző szervezetek alakultak, olyanok, mint a rasszizmus, az antiszemitizmus és általában mindenféle diszkrimináció ellen harcoló SOS

15 Erről és az iszlám franciaországi jelenlétéről bővebben lásd: Gilles Kepel: *Les banlieues de l'Islam. Naissance d'une religion en France*. Seuil, Paris, 1987.

Racisme, mely közel állt a szocialista párthoz. Az antirasszizmus a francia ifjúság egy része számára fontos alapértékké vált.

Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a Le Pen vezette szélsőjobboldali Nemzeti Front szilárdan megvetette a lábát a politikai arénában, ami a választási eredményekben is megmutatkozott. 1983 őszén egy helyhatósági választáson a Nemzeti Front több mint 16%-ot szerzett az első fordulóban, mire a jobbközép RPR összefogott vele, így pedig a második fordulóban legyőzték a baloldal jelöltjét. Akkoriban, a szocialista kormányzás idején ez hatalmas port vert föl. A következő évben a Front az európai parlamenti választásokon tíz helyet szerzett (11,4%). Mint Gazdag Ferenc rámutat, mindez „azt jelezte, hogy a rasszista, s a bevándorlókat és a vendégmunkásokat támadó Nemzeti Front politikai követelései (a bűnözés visszaszorítása, a munkanélküliség és a személyes szabadságot veszélyeztető tendenciák) valóságos társadalmi igényekkel találkoztak, különösen az észak-afrikai államokból bevándoroltak által sűrűn lakott dél-franciaországi területeken”.¹⁶ Mindennek ellenére Franciaország a 80-as évek közepére végképp sokszínű, multikulturális társadalommá vált, hiszen 1982-ben hivatalosan 3 680 000 bevándorlót tartottak nyilván, ami a lakosság 7%-át tette ki.¹⁷ A terjedő és kézzelfogható idegenellenesség ellenére mégis hatalmas megdöbbenést keltett, hogy 1986-ban egy algériai származású 22 éves diákot a középiskolások és egyetemisták egyetemi reform elleni tüntetése után a motoros rendőrök brutálisan meggyilkoltak.¹⁸

Három évvel később került a lapok címlapjára a „fátyolügy”. Az történt ugyanis, hogy három középiskolás lány fátyolban jelent meg vidéki iskolájukban. Az esemény ráirányította a figyelmet a fátyolviselésre, holott Franciaországban a muszlim nők közül tényleg csak nagyon kevesen hordták ezt a ruhadarabot. Arra mindenesetre alkalmas volt az eset, hogy felszítsa az iszlámellenességet. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy az 1990-es években a második-, harmadgenerációs bevándorló fiatalok körében egyesek radikalizálódtak: a velük szemben megnyilvánuló diszkrimináció (például az 1993-ban elfogadott, a bevándorlás lehetőségét tovább korlátozó Pasqua-törvény¹⁹) hatására egyre többször hivatkoztak eredeti identitásukra, miközben francia identitásuk háttérbe szorult.²⁰

16 Gazdag Ferenc: *Franciaország története 1945–1995*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996. 210.

17 A Magrebből érkezők számát a nyolcvanas évek közepén 1,4 millióra taksálták. Uo. 269.

18 Natalie Prévost: *La mort indigne de Malik Ousseine*. B. Barrault, Paris, 1989.

19 A jogszabály kimondta, hogy a tartózkodási engedéllyel Franciaországban élő külföldi szülőktől született gyermeknek a nagykorúságát elérve előzetesen kérnie kell a francia állampolgárságot, azt automatikusan nem kapja meg. Ezzel az 1889 óta érvényben lévő gyakorlatot szüntették meg. A törvényt öt év múltán hatályon kívül helyezték.

20 A franciaországi iszlám radikalizmus térhódításának okairól és a „fátyolügyről” lásd: Gilles Kepel: *Dzsihád*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 324–343.

Ezek a fiatalok azonban meglehetősen kényes helyzetbe kerültek, amikor látogatába hazautaztak szüleik, nagyszüleik szülőhazájába, amelyet soha nem láttak, s ahol franciának tekintették és szintén kiközösítették őket. Franciaországban megkérdőjelezték a francia identitásukat, például 2001 októberében a Stade de France-ban kifütyülték a nemzeti himnusz az Algéria–Franciaország labdarúgó mérkőzés előtt, ugyanakkor felháborodtak, amikor araboknak, *beur*öknek (a francia argóban „arab” jelentésű *reubeu* szóból származik), magrebieknek titulálták őket. Érdekes szociológiai jelenségnek lehetünk tanúi: ezek a közösségek „köztes” állapotba kerültek, sehol sem érezték magukat igazán otthon, származásuk Európában is, eredeti hazájukban is problémát okozott a számukra.

Ez a meg hasonlottság talán 2005-ben érte el a csúcspontját. Ebben az évben egy magyar bevándorló fia, Nicolas Sarkozy akkori belügyminiszter ígéretet tett arra, hogy „megtisztítja a városokat a csőcseléktől”. Október 27-én Párizs egyik elővárosában, Clichy-sous-Bois-ban két magrebi származású fiatal életét vesztette egy transzformátorházban, ahová az őket üldöző rendőrök elől menekültek. Haláluk berobbantotta a lőporos hordót. Lázadások törtek ki, zavargások kezdődtek, melyek három héten át tartottak a francia városokban. Ketten meghaltak, háromezer embert letartóztattak, több mint tízezer gépkocsit felgyújtottak. Az összecsapások során – az algériai háború óta először – kihirdették a szükségállapotot, ami ezeknek a lázadásoknak tisztán posztkolonális jelleget kölcsönzött.

Az események hátterében a nemzetközi helyzet változásai is meghúzódtak. 1995. július 25-én két algériai férfi egy párizsi metrómegállóban gyilkos merényletet hajtott végre megölve nyolc embert és megsebesítve 117-et. Az akciót a Fegyveres Iszlám Csoport vállalta magára, mely évek óta kíméletlen harcot vívott az algériai rendfenntartó erőkkel az észak-afrikai országban.²¹ Ennek a kegyetlen polgárháborúnak az 1990-es években több mint 150 ezer halálos áldozata volt, többségük ártatlan civil. A merénylet azoknak a fiatal bűnözőknek voltak a tipikus példái, akiket a szélsőséges iszlamisták behálóztak és arra használtak, hogy merényleteket kövessenek el a szerintük „istentelen” algériai hatóságokat támogató Franciaországban.²² A merényletek arra mindenképpen alkalmasak voltak, hogy hónapokra megteremtsék a félelem légkörét.

A radikalizálódás másik forrását a megoldatlan palesztin–izraeli konfliktus jelentette. Egyeseket teljesen a hatalmába kerített ez a súlyos nemzetközi prob-

21 Kepel: *Dzsiháád*. i. m. 502–518.

22 Tramor Quemeneur: *Racisme et terrorisme. Points de repères et données historiques*. 2015. január 8. – <http://www.ecoledeslettres.fr/actualites/education/racisme-et-terrorisme-quelques-donnees-historiques-pour-aborder-le-massacreperpetre-a-charlie-hebdo/> (letöltés: 2015. november 15.)

léma, olyannyira, hogy egyébként is zavaros személyes identitásuk közepette még egyfajta virtuális palesztin identitást is felvettek. A szentföldi viszonyokat megpróbálták a francia viszonyokra is alkalmazni először az első palesztin *intifáda* (1987–1993), majd a második intifáda (2000–2005) során. Az izraeli kormányzati politika bírálata, a cionizmusellenesség az antiszemitizmus irányába csúszott el, egyeseknél pedig eljutott egészen a második világháborús holokauszt tagadásáig (Robert Faurisson, Serge Thion, Alain Soral, Dieudonné). Roger Garaudy, az egykori kommunista parlamenti képviselő, akit 1970-ben kizártak a pártjából, 1982-ben felvette az iszlámot és az 1990-es években megjelent írásaiban azt állította, a holokauszt csupán a cionizmus találmánya, hogy így segítsék elő Izrael expanzióját a Közel-Keleten.²³

A legnagyobb hatása azonban kétségkívül a 2001. szeptember 11-i New York-i és washingtoni merényleteknek, majd az ezek után következő afganisztáni és iraki háborúknak, legújabbán pedig a líbiai és szíriai harcoknak volt. Ezek a konfliktusok alapjaiban befolyásolták a franciák bevándorlókhoz való viszonyulását. Bin Ládén vált a „negatív muszlim hőssé”, miközben olyan „pozitív muszlim hősök” is feltűntek, mint a francia válogatottal 1998-ban világbajnokságot nyerő Zinedine Zidane, vagy a népszerű színész, Jamel Debbouze és Gad Elmaleh. Különösen a labdarúgók diadala jelentett sokat a rasszizmus visszaszorítása terén: Zidane mellett a csapat nagy része idegen gyökerekkel rendelkezett, ami egyébként már a korábbi évek francia sztárjai esetében is igaz volt (Raymond Kopa, Michel Platini). Általában is elmondható, hogy a francia futball története szorosan összefonódott a bevándorlással.²⁴ A szeptember 11-i merényletek nyilvánvalóan befolyásolták a 2002-es francia elnökválasztások eredményeit. Ekkor meglepetésre Jean-Marie Le Pen bejutott a második fordulóba, az ott megszerzett 17%-os eredménye pedig hozzájárult a „rasszista Franciaország” képének elterjedéséhez odahaza és külföldön egyaránt. De a szélsőjobb elleni tiltakozó mozgalomról se feledkezzünk meg: két millióan vonultak utcára.

A szeptember 11-i támadások kétségkívül felerősítették az iszlámellenességet, az iszlámofóbiát. Általánosan ismertek voltak Theo Van Gogh holland rendező élesen rasszista megnyilvánulásai, munkái. Nagy feltűnést keltett, hogy 2004. november 2-án egy marokkói származású fiatal meggyilkolta. Még egy év sem telt el és a dán *Jyllands-Posten* című lap leköszölt egy tucat Mo-

23 Roger Garaudy: *Les mythes fondateurs de la politique israélienne*. La Vieille Taupe, Paris, 1996. – <http://www.vho.org/aaargh/fran/livres3/RGMythes.pdf> (letöltés: 2016. február 23.)

24 Paul Dietschy: *Football et immigration en France* – <http://www.histoire-immigration.fr/des-dossiers-thematiques-sur-l-histoire-de-l-immigration/football-et-immigration-en-france> (letöltés: 2016. március 1.)

hamed-karikatúrát, miután egy szerző azon panaszkodott, hogy Van Gogh halála óta milyen nehéz illusztrátort találni az ilyen típusú munkákhoz. A karikatúrák nemzetközi botrányt váltottak ki, amelyet a fundamentalista szervezettek alaposan kihasználtak. A lap társukkal való szolidaritás jeleként és a szólásszabadság védelmében számos újság publikálta a rajzokat. Franciaországban a *Charlie Hebdo* 2006. február 6-án közölte őket, mire az Iszlám Válas Francia Tanácsa tiltakozott, eredménytelenül.

A hetilapot ezek után számos bíráló érte, a jobboldallal való kokettálással vádolták, különösen a lapigazgató, Philippe Val Sarkozyhez való közeledésére utalva (Val később a France Inter rádió elnöke lett). Tovább szaporodtak a bírálatok, amikor 2011-ben ismét Mohamedről közöltek egy rajzot az egyik lap szám címlapján. Novemberben Molotov-koktéllal támadtak a szerkesztőség épületére, így néhány hónapra a *Libération* fogadta be a munkatársakat. Ettől kezdve a *Charlie Hebdo* újságírói rendőri védelem alatt álltak, bár abból ők maguk is rendszeresen gúnyt űztek. Pedig figyelmeztető lehetett, hogy 2013-ban az Arab-félszigeti al-Kaida halálra ítélte a főszerkesztőt, Charbot. A következmények ismertek.

Az erőszak, a terror megnyilvánulásának magyarázata lehet, hogy az utóbbi években a bevándorló közösségek társadalmi helyzete nem javult. Fentebb hivatkoztam a kiváló francia szociológus-történész, Gilles Kepel *Les banlieues de l'Islam* (Az iszlám külvárosai) című könyvére, amelyet a nyolcvanas években a franciaországi muszlim bevándorló közösségekben elvégzett rendkívül alapos szociológiai kutatás és terepmunka után írt meg. 25 évvel e könyv kiadása után, 2010–2011-ben munkatársaival megismételte a kutatást, hogy lássa, mennyiben változott a helyzet. A kutatási helyszínek a 2005-ös zavargások két emblemikus pontja, Clichy-sous-Bois és Montfermeil voltak. Az előbbiben 33, az utóbbiban 20% az idegen állampolgárságúak számaránya. Az eredményeket *Banlieue de la République* (A köztársaság külvárosa) címmel tette közzé.²⁵ Ebben Kepel megállapítja, hogy a bevándorló közösségek körében intenzívebbé vált a vallásgyakorlat, ami egyebek mellett abban nyilvánul meg, hogy többen és rendszeresebben látogatják a mecseteket, a férfiak szinte kivétel nélkül betartják a *ramadán* havi böjtöt és kiterjedt a rituális módon elkészített, ún. *halal* élelmiszerek fogyasztása, illetve szigorúbban betartják az ezzel összefüggő tilalmakat, mint korábban. Jellemző, hogy Clichyben a muszlim diákok alig látogatják az iskolai menzákat, aminek nem az az elsődleges oka, hogy azok drágák, hanem az, hogy ott nem *halal* ételeket szolgálnak fel. Annak idején a bevándorlók első nemzedékei még beíratták gyermekeiket a men-

25 <http://www.banlieue-de-la-republique.fr/> (letöltés: 2015. szeptember 21.)

zára, s legfeljebb annyit kértek tőlük, hogy ne egyenek disznóhúst. Ezek a gyerekek felnőttként és szülőként már nem is veszik igénybe az ő gyermekeik számára a menza szolgáltatásait, mert ott nem fogyaszthatók *halal* ételek. Ezt a távolságtartást Kepel nyugtalanítóan tartja: „Megtanulni együtt étkezni az iskola asztalánál az egyik módja a jövőbeli együttélés megtanulásának a köztársaság asztalánál.” Az iszlám pozíciói leginkább azért tudtak megerősödni Kepel szerint, mert „kompenzáció” gyanánt szolgál a muszlim bevándorlók szociális, politikai és gazdasági kirekesztettség-érzésével szemben. A kiüresedett vagy egyenesen eltűnt köztársasági értékek helyét az iszlám értékek vették át, ami a bevándorló közösségek körében a közpolitikák komplett kudarcára utal. A bevándorlók által lakott városnegyedek változatlanul elhanyagoltak, s mindennél többet mond, hogy olyan régen elfelejtett járványok ütöttek fel a fejüket bizonyos környékeken, mint a tuberkulózis. Rendkívül magas a munkanélküliség (Clichyben 22,7%, Montfermeilben 17,5%, miközben az Île-de-France régióban 11%), általános a nyomor és tömegesen maradnak ki a gyerekek az iskolából. Hiába próbál meg a közhatalom mindent (a városi újjáépítésekre, rekultivációra százmilliókat költöttek), Kepel szerint ez nem elég. Az állam a szociális feladatai ellátására csak részben képes. Inkohereus a foglalkoztatáspolitikája, a tömegközlekedés nem elégíti ki a külvárosi igényeket, így a leghátrányosabb helyzetben lévő környékek lakossága nem tud eljutni a távolabb lévő munkahelyekre. A kutató a megoldást az oktatás fejlesztésében látja, ami esélyt kínál a gazdasági és társadalmi integrációra. Támaszkodni kellene a bevándorlók elitjére, amelynek tagjait képviselői, polgármesteri, főhivatalnoki, rendőri stb. tisztségekhez lehetne juttatni. Ha sikerülne a legrosszabb hírű környékek bevándorlói körében középosztályt teremteni, össze lehetne egyeztetni a muszlim identitást és a köztársasághoz való ragaszkodást.²⁶

Az utóbbi évtizedben a gazdasági válság és a súlyos társadalmi problémák közepette a bevándorlókkal szembeni ellenségesség változatlanul jelen van, ami veszélyezteti a köztársasági alapértéknek tekintett állampolgári egyenlőséget. Folyamatosan napirenden vannak az iszlámmal kapcsolatos előítéletek, valamint a Franciaország gyarmati múltjával kapcsolatos viták. Az európai integráció előrehaladásával a probléma nem enyhült, mivel az 1994-es schengeni döntés és az 1996-os amszterdami szerződés komoly akadályokat állított a bevándorlás elé. Az áradatot feltartóztatni azonban nem tudta. A bevándor-

26 A könyv kivonatát lásd: Gilles Kepel – Leyla Arslan – Sarah Zouheir: *Banlieue de la République*. Résumé. Institut Moutaigne, Paris, 2011. – http://www.institutmontaigne.org/res/files/orderfile/banlieue_republique_resume_institut_montaigne%20%281%29.pdf (letöltés: 2015. szeptember 21.)

lók jelenlétével Franciaországnak és Európának hosszú távon kell számolnia, a négy „i” (immigráció, iszlám, identitás és az idegenektől való félelem) keveredése és vegyülése a rasszizmusnak a jövőben is táptalajt biztosíthat. S nemcsak Franciaországban.

Felhasznált irodalom

- AGERON, CHARLES-ROBERT: *Le drame des harkis en 1962*. Vingtième siècle. Revue d'histoire, 42. sz. (1994. 2. sz.) 3–6.; Uő.: Le „drame des harkis”. Mémoire ou histoire? Vingtième siècle. Revue d'histoire, 68. sz. (2000. 4. sz.) 3–15.
- Banlieue De La République. – <http://www.banlieue-de-la-republique.fr/>
- BRUNET, JEAN-PAUL: *Police Violence in Paris*, October 1961: Historical Sources, Methods, and Conclusions. The Historical Journal, 51. évf., 1. sz. (2008. március) 195–204.
- DARD, OLIVIER – GRUNEWALD, MICHEL – LEYMARIE, MICHEL – WITTMANN, JEAN-MICHEL (SZERK.): *Maurice Barrès, la Lorraine, la France et l'étranger*. Peter Lang, Bern, 2011.
- DE GAULLE, CHARLES : *A reménység emlékiratai*. I. Az újjászületés 1958–1962. Gradus ad Parnassum, Szeged, 2003. 95.
- DE GOBINEAU, JOSEPH ARTHUR: *Essai sur l'inégalité des races humaines*. 1–6. köt. Firmin-Didot et Cie, Paris, 1853–1855.
- DIETSCHY, PAUL: *Football et immigration en France*. – <http://www.histoire-immigration.fr/des-dossiers-thematiques-sur-l-histoire-de-l-immigration/football-et-immigration-en-france>
- EINAUDI, JEAN-LUC: *La bataille de Paris*. 17 octobre 1961. Seuil, Paris, 2001.
- GARAUDY, ROGER: Les mythes fondateurs de la politique israélienne. La Vieille Taupe, Paris, 1996. <http://www.vho.org/aaargh/fran/livres3/RGMythes.pdf>
- GAZDAG FERENC: *Franciaország története 1945–1995*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996. 210.
- HASELL, JAMES E.: *Russian Refugees in France and the United States Between the World Wars*. Transactions of the American Philosophical Society. Volume 81, Part 7. 1991. 25.
- J. NAGY LÁSZLÓ: *Az algériai háború 1954–1962*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 249–250.
- J. NAGY LÁSZLÓ: *Ferhat Abbász – A mindig túlhaladott demokrata?* Mediterrán Világ, 8. 2008. 29–33.

- KAUFFER, RÉMI: OAS. *La guerre franco-française d'Algérie*. In: HARBI, MOHAMMED – STORA, BENJAMIN (szerk.): *La guerre d'Algérie, 1954-1964. La fin de l'amnésie*. Robert Laffont, Paris, 2004.;
- KEPEL, GILLES: *Dzsihád*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 324–343.
- KEPEL, GILLES: *Les banlieues de l'Islam*. Naissance d'une religion en France. Seuil, Paris, 1987.
- LIEM, LAM THANH – MAÏS, JEAN: *La diaspora vietnamienne en France un cas particulier: la région parisienne*. Bulletin EDA, 207. sz. 1995. – <http://eg-lasie.mepasie.org/divers-horizons/1995-10-16-la-diaspora-vietnamienne-en-france-un-cas>
- Le film: deux siècles d'histoire de l'immigration en France – <http://www.histoire-immigration.fr/histoire-de-l-immigration/le-film> (letöltés: 2016. február 29.)
- LUDASSY MÁRIA: *Fehér jakobinizmus*. Charles Maurras és az Action française. Kávé, Budapest, 1999.
- MORELLE, CHANTAL: *Les pouvoirs public français et le rapatriement des harkis en 1961–1962*. Vingtième siècle. Revue d'histoire, 83. sz. (2004. 3. sz.) 109–119.
- PERVILLÉ, GUY: *La guerre d'Algérie: combien de victimes?* In: HARBI – STORA (szerk.): *La guerre d'Algérie...* i. m.
- PRÉVOST, NATALIE: *La mort indigne de Malik Oussekkine*. B. Barrault, Paris, 1989.
- ROBERTS, STEPHEN H.: *History of French Colonial Policy*. II. P. S. King & Son, London, 1929. 605.
- QUEMENEUR, TRAMOR: *Racisme et terrorisme. Points de repères et données historiques*. 2015. január 8. – <http://www.ecoledeslettres.fr/actualites/education/racisme-et-terrorisme-quelques-donnees-historiques-pour-aborder-le-massacreperpetre-a-charlie-hebdo/>